

Nils Stjepan Nilsen

Niels Skyum-Nielsen

17. oktober 1921 – 5. oktober 1982

Af *Svend Ellehøj*

Niels Skyum-Nielsen blev født i København 1921. Begge hans forældre var lærere. Student blev han fra Sorø Akademis Skole i 1940 og cand. mag. med historie som hovedfag og latin som bifag fra Københavns Universitet i 1950. Hans studietid faldt således i krigs- og efterkrigsårene, hvad der nok i sig selv kunne forsinke et studium. Men hovedforklarigen på den – i hvert fald dengang – forholdsvis lange studietid er dog en anden, nemlig at Skyum-Nielsen allerede i studietiden var i fuld gang med at udvikle sig som videnskabsmand med dansk middelalder som forskningsområde. Han vedgik i denne henseende arv og gæld til sin lærer Erik Arup, hvis øvelser over historieforskningens teknik (med kronologi og diplomatik) for ham som for mange andre blev indføringen i de problemer, som kildematerialet, især det middelalderlige, stiller historikeren overfor. Større betydning end Erik Arup fik dog to andre fremragende videnskabsmænd for Skyum-Nielsen, først retshistorikeren Poul Johs. Jørgensen, derefter Lunde-historikeren Lauritz Weibull. Skyum-Nielsen var i sin studietid efter tur sekretær hos dem begge og mødte begge steder en måde at tænke på, som i høj grad kunne virke befrugtende for hans rige personlige anlæg.

Både fra Poul Johs. Jørgensen og fra Lauritz Weibull førte vejen til *Diplomatarium Danicum*, den store udgave af danske middelalderlige breve, som Det danske Sprog- og Litteraturselskab var i færd med at udsende, og til den parallelt hermed løbende række af oversættelser til dansk i *Danmarks Riges Breve*. Efter sin embedseksamen i 1950 blev Skyum-Nielsen ansat som redaktør ved diplomatariet med den opgave at videreføre 1. række (brevene fra tiden før 1250), som Weibull i sin tid havde påtaget sig at udgive, men som han i betragtning af sin høje alder – han nærmede sig de 80 – ikke kunne formodes at være i stand til at afslutte på egen hånd. Opgaven var problemfyldt, ikke blot fagligt, men også personligt, og arbejdet kom til at strække sig over mange år. Dette

skyldtes dog især en længere afbrydelse, hvor anden forskning og universitetsundervisning optog Skyum-Nielsens tid, men i sine sidste år arbejdede han igen regelmæssigt på diplomatariet. Det lykkedes ham ikke at fuldføre 1. række, men tre bind foreligger fra hans hånd, og om dem kan det uden forbehold siges, at de repræsenterer et toppunkt i udgivelsen af historisk kildemateriale.

Skyum-Nielsen besad alle de tekniske forudsætninger, hvad der ikke siger så lidt. Han var en fremragende skriftlæser og nærmest overmenneskeligt nøjagtig i sin redaktion af tekst og variantapparat – hvad man ikke umiddelbart ville tro, når man så hans manuskripter, der ikke just var pyntelige. Men de var fejlfri, og hertil kom indledninger og kommentarer, som er et kapitel for sig. Det er i høj grad en skønssag, hvor langt en udgiver skal gå i denne henseende, og det må nok siges, at Skyum-Nielsen gik langt. Men han gjorde herved dansk historieforskning en uvurderlig tjeneste, for det er svært at forestille sig, at nogen anden skulle erhverve et mere indgående kendskab til det originale kildemateriale end netop udgiveren og tilmed kombinere denne specialviden med et bredt kendskab til det øvrige middelalderlige kildemateriale og til middelalderens historie overhovedet, samt endelig og ikke mindst: være i besiddelse af den jernvilje, som er en nødvendig forudsætning for at gennemføre en opgave af dette omfang.

Allerede i sin studietid havde Skyum-Nielsen demonstreret sin viden om dansk middelalderligt brevvæsen. Han besvarede en prisopgave herom, som var udsat af Erik Arup, og fremlagde her en selvstændig metode til skriftsammenligning, som betegnede et stort fremskridt i forhold til tidligere praksis. I stedet for som hidtil at lægge vægten på det almindelige skriftpræg gennemførte Skyum-Nielsen en minutiøs analyse af det enkelte bogstavs udformning og søgte at udskille de træk, der måtte formodes at gå tilbage på skriverens skoleuddannelse, fra samme skrivers individuelle præstationer. Samme metode var bærende i Skyum-Nielsens første publicerede arbejde, en kritisk undersøgelse af *Haandskriftet »Ribe Oldemoder«*, der blev trykt i Lauritz Weibulls tidsskrift *Scandia* i 1949, altså medens Skyum-Nielsen endnu var student. Et par år senere fulgte i samme tidsskrift en afhandling om *Absalons privilegium for Roskilde Maria-kloster*, i 1955 *Ærkekonge og ærkebiskop. Nye træk i dansk kirkehistorie 1376-1536*, i 1960 *Et videnskabeligt falsum i debatten om Kalmarunionen* og senere meget mere. *Scandia* var og blev Skyum-Nielsens foretrukne tidsskrift, ligesom den personlige tilknytning til Lundehistorikerne blev fastholdt. Da docenterne fra Lund efterhånden kom i besiddelse af en væsentlig del af

historieprofessoraterne ved de svenske universiteter, var det ensbetydende med, at Skyum-Nielsen havde venner overalt i Sverige. I 1957-58 var han nordisk docent ved Lunds Universitet, senere blev han en skattet gæsteforelæser i både Sverige og Norge.

Den store afhandling med den overraskende titel *Ærkekonge og ærkebiskop* er et af Skyum-Nielsens bedste og mest karakteristiske arbejder. Kernepunktet er tolkningen af en passage i notarialattesten om Kristoffer af Bajerns kroning i Ribe Domkirke den 1. januar 1443: »dominus Iohannes archiepiscopus ... eundem dominum Christophorum in archiregem regni Daniaë consecrauit et inunxit«. Skyum-Nielsen holder sig tæt til teksten og understreger den formelle ligestilling mellem de to øvrighedsmagter i Danmark, der her træder frem. Den i vort land enestående betegnelse »archirex« bliver herefter at forstå som en analogi til »archiepiscopus«, ikke som betegnelse for en konge med undergivne lydkonger, hvad den eneste kendte parallel (fra Ungarn) kunne lægge op til.

Omkring dette centrale kildested udfolder Skyum-Nielsen en dybtgående undersøgelse af forholdet mellem kirke og konge i dansk senmiddelalder. Han betoner, at højmiddelalderens kirkelige krav om fortrinsstilling i forhold til den verdslige magt nu var opgivet og erstattet af et ønske om ligestilling, som var velkendt i Europa og på dansk grund også kunne iagttages i flere forordninger, udstedt af Kristoffer af Bajern og ærkebiskop Hans Laxmand i fællesskab. Herfra går han videre til at betragte konges og biskops stilling til såvel ordens- som verdensgejstligheden og opnår herved ny forståelse af magt- og samfundsstruktur i tiden frem til reformationen. Det understreges, at det var de svagest stillede parter på både gejstligt og verdsligt plan, der måtte betale for at tilfredsstille øvrighedens ambitioner, og det etablerede samarbejde mellem konge og biskop får hermed en besk kommentar.

I disputatsen fra 1963, *Kirkekampen i Danmark 1241-1290. Jakob Erlandsen, samtid og eftertid*, behandlede Skyum-Nielsen et tilsvarende emne, men nu i en periode, hvor problematikken var en ganske anden end senmiddelalderens. Det er karakteristisk for hans arbejdsmåde, at han samtidig offentliggjorde en række *Studier og tekster til kirkekampen i Danmark 1241-1290* (Scandia 1962) med supplement og korrektiver til tidligere udgaver af kildematerialet. Hertil kom i selve disputatsen et omfattende noteapparat med indgående vurderinger af kilder og litteratur, der demonstrerede både grundigheden og kvaliteten af arbejdet.

Det mest markante træk ved disputatsens videnskabelige metode er nok den retshistoriske angrebsvinkel. Det forudsatte et indgående kend-

skab til kirkerettens normer og praksis, men et sådant havde Skyum-Nielsen også erhvervet sig gennem myreflittige studier af den internationale litteratur og – ikke mindst – af selve lovteksterne. Det satte ham i stand til at analysere og placere aktstykkerne fra den berømte proces mellem konge og ærkebiskop ved den pavelige kurie på en ny og i mange henseender overbevisende måde. Mere kontroversielle var de konklusioner, der blev draget med hensyn til sagens politiske indhold, men den debat, som mange havde ventet efter forsvaret, udeblev, da ingen af opponenterne (Stig Iuul og Aksel E. Christensen) offentliggjorde deres indlæg.

Til gengæld udeblev debat ikke, da Skyum-Nielsen i 1964 publicerede sit andet hovedværk: *Blodbadet i Stockholm og dets juridiske maskering*. Det stockholmske blodbad i november 1520 er et af de klassiske stridsspørgsmål blandt nordiske historikere. Herom havde Kr. Erslev i sin tid (1891) skrevet en afhandling, hvor han med anvendelse af sin kildekritiske teknik var overbevist om at være nået frem til den rigtige løsning. Senere (1928) havde ikke desto mindre Lauritz Weibull, der på ingen måde stod tilbage for Erslev med hensyn til kildekritisk skarphed, fremsat en anden opfattelse – hvad der ikke blev taget nådigt op af Erslev. Mange flere end disse to store havde deltaget i diskussionen. Nu kom så Skyum-Nielsen med en helt ny fortolkning af det centrale kildemateriale, ligesom i disputatsen på basis af sit indgående kendskab til kanonisk ret. Hovedpunktet er omvurderingen af det centrale aktstykke, der hidtil var opfattet som en dom (med indfældet anklageskrift). Skyum-Nielsen vendte sig mod denne opfattelse og hævdede, at der ikke var tale om en dom, men om en indenretlig ekspertise, hvorved også en anden vigtig kilde til blodbadets historie, nemlig tre Uppsala-kannikers udtalelse nogle år senere om, at der ikke var gået nogen dom eller proces forud for henrettelserne, måtte tolkes anderledes, end Lauritz Weibull havde gjort.

Lauritz Weibull var død i 1960, men hans broder, Curt Weibull, tidligere historieprofessor i Göteborg, levede, omend ikke i allerbedste velgående, idet han var hospitalsindlagt. Da hans søn, Jörgen Weibull, nu professor i historie ved Göteborgs Universitet, aflagde ham besøg, medbragte han Skyum-Nielsens netop udkomne bog i håbet om, at den kunne virke opkvikkende på faderen. Det lykkedes tilsyneladende. Curt Weibulls helbredelse skred hastigt frem, og resultatet blev en omfattende debat, som naturligvis førtes i Scandia, hvor Curt Weibull forsvarede broderens positioner, og Skyum-Nielsen klargjorde sine egne. Tonen var ganske skarp, og ingen af de to var indstillet på at bøje af.

På Københavns Universitet beklædte Skyum-Nielsen efter tur og orden hele spektret af lærerstillinger, først som undervisningsassistent (1951-57), derefter som universitetsadjunkt (1958-59), lektor og amanuensis, indtil han i 1965 overtog et nyoprettet professorat i historie med særlig vægt på undervisningen i historisk metode med diplomatik og kronologi, der siden Kr. Erslevs tid havde været en central bestanddel af det historiske studium. Ingen kunne være bedre kvalificeret til et sådant professorat end Skyum-Nielsen, og hans metodekursus fik også straks stor søgning af de dengang meget store studenterhold. Skyum-Nielsen søgte at komme studenterne pædagogisk i møde ved en mere skematisk opstilling af de kildekritiske regler, end det hidtil havde været brugeligt, og ved at lægge stor vægt på kildernes klassificering – der med den jargon, som Skyum-Nielsen yndede, betegnedes som kildernes »hitliste«. Hertil kom, at han imødekom et andet ønske fra både studenter- og lærerside ved at inddrage kilder til moderne historie i metodeundervisningen, der hidtil i overvejende grad havde været baseret på kilder til middelalderens historie. Et udvalg af disse nye metodetekster er udgivet i *Mordet på Kennedy – og andre opgaver i historisk kildekritik* (1973).

Kritik af Skyum-Nielsens metodeundervisning udeblev dog ikke, hvad der blandt andet hang sammen med den udvikling af fagets teoretiske »bevidsthed«, som kom til at karakterisere historiemiljøet på Københavns Universitet i 1970'erne. Teoretiske overvejelser af denne art var ikke umiddelbart Skyum-Nielsens sag, og det må nok siges, at den nye teoretiske bølge stort set gik ham forbi. Hertil bidrog dog også, at han i disse år hævmedes af alvorlig sygdom, som tidvis afbrød hans arbejde fuldstændigt. Han satte hele sin enorme viljestyrke ind på at overvinde virkningerne heraf og nåede langt i denne henseende. Det fysiske handicap, som blev tilbage, afholdt ham ikke fra i 1979 at påtage sig hvervet som efor for Valkendorfs Kollegium, og som gammel Valkendorfianer faldt det ham let at glide ind i tonen på dette kollegium, der nok mere end andre kollegier har bevaret de gamle studentertraditioner. Skyum-Nielsen blev også på andre måder sit gamle kollegium en god efor. De store økonomiske problemer, som Valkendorfs Kollegium var stillet overfor på dette tidspunkt, søgte han energisk at løse og med ikke ringe held.

Mere opsigtsvækkende var måske, at Skyum-Nielsen i sine sidste år begav sig ud på store udenlandsrejser. Så langt som til Sydamerika, Japan, Indonesien og Australien nåede han. Denne udstrakte rejsevirk-somhed hang sammen med det internationale samarbejde, som Skyum-

Nielsen var kommet ind i, efter at han fra midten af 1960'erne havde taget et nyt område op til granskning, nemlig audio-visuelt kildemateriale: fotografier, film og lydoptagelser. Han studerede dette nye emne i Göttingen og Koblenz, og indledte i 1965 sine »kollokvier over historiske film- og lyd dokumenter«. Ordvalget er ikke tilfældigt. »Dokument« var i Skyum-Nielsens terminologi udtryk for højeste prioritering af historisk kildemateriale, og den omstændighed, at det audio-visuelle materiale var fremkommet ved en rent teknisk proces, uden menneskelig indblanding, gav det i hans øjne en ekstraordinær høj kvalitet. Heri ligger ikke nødvendigvis, at Skyum-Nielsen overså de mange andre problemer, som er knyttet til anvendelsen af audio-visuelt kildemateriale, men det kan ikke nægtes, at han koncentrerede opmærksomheden om ægthedsproblematikken – naturligt nok for en kender af middelalderdiplomer. Det gælder således den bog om skoleudgaven af filmen om besættelsestiden, *De fem år*, som Skyum-Nielsen udgav i 1970 i samarbejde med to af sine elever. Filmen gennemgås klip for klip, og de klip, der bestemmes som ikke-autentiske, markeres, og deres oprindelse søges bestemt. Meget videre gik Skyum-Nielsen imidlertid ikke, og bogens kritikere kunne opholde sig ved, at noget så fundamentalt som filmens holdninger ikke var analyseret. De sagde også meget andet, og Skyum-Nielsen så sig snart draget ind i polemik i dagspressen og filmtidsskriftet *Kosmorama*, hvor tonen ikke var mindre skarp end i *Scandia*. Han havde vist egentlig ikke så meget imod det. I hvert fald gik han veloplagt ind i kampen og udvidede den til også at omfatte fjernsynets udsendelser, hvad der uden tvivl medførte visse forbedringer med hensyn til dettes oplysninger om filmenes proveniens. Skyum-Nielsen kunne gøre dette i sikker forvisning om at have ret i sit hovedsynspunkt: at kildens oprindelse og dermed dens ægthed må prøves, før der kan foretages en videregående tolkning.

I bogen *Film og kildekritik* (udgivet 1972 i samarbejde med Per Nørgart) var målsætningen mere ambitiøs, nemlig at formulere en systematisk kildekritik med hensyn til audio-visuelt materiale. Med fuldt overlæg anvendte Skyum-Nielsen, der betragtede sig selv som Kr. Erslevs arvtager, den erslevske terminologi, især distinktionen mellem levn og beretning, og betonedede de audio-visuelle kilders karakter af levn. Det fremkaldte modsigelse – efter min mening berettiget – fra fagfæller, hvorunder det blandt andet blev fremhævet, at en film, også en såkaldt dokumentarfilm, i første række må betragtes som et meddelelsesmiddel, der søger at påvirke tilskueren i en bestemt retning, altså en i erslevsk forstand berettende kilde. Tilbage bliver dog spørgsmålet om den enkelte

sekvens, der ikke uden videre kan jævnføres med enkelte passager i en skriftlig berettende kilde.

I sine sidste år overlod Skyum-Nielsen det aktive arbejde med audiovisuelt kildemateriale til sine elever og medarbejdere, der nu viderefører det på selvstændig måde. En af dem, lektor Karsten Fledelius, har i *Historisk Tidsskrift* 1983 givet en indforstået skildring af den nye disciplins tilblivelse og første udvikling.

Selv helligede Skyum-Nielsen sig atter middelalderen, dels arbejdet på diplomatiets 1. række, som mest foregik om lørdagen på diplomatiets kontor, dels en videreførelse af bogen *Kvinde og slave*, som han havde udsendt i 1971. Den omfatter tiden 1085-1250, svarende til diplomatiets 1. række, og præsenteredes som bind 3 af et planlagt fembindsværk, der skulle omfatte Danmarks ældste historie indtil ca. 1550, altså samme tidsrum, som dækkes af *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. Værkets sammenbindende titel var *Danmarkshistorie uden retouche*, hvormed Skyum-Nielsen ville betone, »at en ensidig betragtning af fortiden fra mandens synsvinkel eller fra samfundspyramidens top må være forældet« (forordet). Heri vil de fleste historikere give ham ret, medens de nok vil tage forbehold overfor påstanden om, at tidligere fremstillinger har forbigået »det fortiede flertal – de utrolig mange fattige, syge, gamle og svage«. Det er sandt, at disse svagt stillede samfundsgrupper indtager en beskedent plads i tidligere historieskrivning, men det skyldes, som Skyum-Nielsen selv gør opmærksom på, at kildematerialet er yderst fåmælt om dem: »kilderne giver i sig selv et bedragerisk genskin af fortiden«. Denne ensidighed i kildematerialet kan der ikke kompenseres for, og Skyum-Nielsens fremstilling fører da heller ikke det opstillede program ud i livet. Men det er hans fortjeneste med stor energi at have understreget, at det højmiddelalderlige samfund var baseret på en forarmet befolkningsgruppes slid, selv om det egentlig slavesystem var under afvikling i denne periode.

Sidestillingen af kvinde og slave er klart provokerende og er da også blevet mødt med kritik. Et lighedspunkt er egentlig kun, at også kvinderne er forholdsvis svagt repræsenteret i kildematerialet. Ifølge sagens natur fordeler kvinderne sig på samtlige samfundsgrupper, og den nedvurdering af kvindearbejde i almindelighed, som Skyum-Nielsen mener at skimte, er mere end tvivlsom. Tilbage står dog, at det gængse historiebillede først og fremmest er mændenes historie, skabt af »det evigt sejrende mandssamfund, repræsenteret af senere tiders historikere«. Dette synspunkt lader sig ikke uden videre afvise, men atter viser Skyum-

Nielsens egen fremstilling, at det på grund af kildesituationen er svært at rette op på denne ensidighed. Igen er hovedfortjenesten at have understreget problemet.

Mere end i syntesen ligger *Kvinde og slave's* blivende værdi da nok i den omhyggelige redegørelse for litteratur og kilder, som fylder bogens brede margen i en som oftest meget tæt dokumentation. Det var ikke før set i et oversigtsværk om Danmarks historie, og det var, som Skyum-Nielsen selv sagde, en byrde, der næsten tyngede ham i knæ, men som han med sine forudsætninger umuligt kunne lade ligge. Enhver fagkyndig vil vide at værdsætte den enorme indsats, der her er ydet, og samme fagkyndige vil stille sig forstående overfor, at Skyum-Nielsen valgte at begynde sin fremstilling med året 1085, hvorfra det ældste danske diplom, Knud den Helliges gavebrev til Lunde-kirken, stammer.

Skyum-Nielsen ydede en betydelig indsats i andre lærde selskaber end Det danske Sprog- og Litteraturselskab. I Dansk Selskab for Oldtids- og Middelalderforskning var han sekretær 1954-61 og formand 1964-67, i Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie (Kildeskriftselskabet) virkede han som sekretær 1968-73, i Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie som kasserer 1970-74. Af vort selskab blev han medlem i 1971, af Vetenskaps-Societeten i Lund, hvortil så mange bånd knyttede ham, året efter. 1975-77 var han formand for International Association for History and the Audiovisual Media.

Det festskrift, der blev overrakt Niels Skyum-Nielsen på 60-års dagen i 1981, bærer titlen *Middelalder, metode og medier*. Skyum-Nielsens indsats har været betydelig på alle tre områder, men uden forklejning af pionerarbejdet på det audio-visuelle område må det nok antages, at hans forskning inden for dansk middelalderhistorie vil få størst betydning for hans efterfølgere.

Æret være hans minde.